

پیش‌گفتار

گرفته‌اند. تمایز میان این دو رویکرد همواره شفاف نیست. زیرا اطلاعات کیفی را می‌توان به وسیله‌ی کاربرد تحلیل محتوا، از طریق کمی مورد تجزیه و تحلیل قرار داد. حدود و دامنه‌ی مشاهده و اهمیت و درجه‌ی تأثیرگذاری آن در هر رشته‌ی تحصیلی و درسی متفاوت است؛ به ویژه آن‌که از نظر سخت‌افزاری (وسیله، ابزار و پدیده‌ی مشاهده‌پذیر)، امکانات در رشته‌های متفاوت یکسان نیست.

در درس‌هایی مانند فیزیک، شیمی یا زیست‌شناسی، امکان بهره‌گیری از مشاهده زیاد است و به عنوان نمونه، تغییر رنگ، تبدیل مایع به گاز و... نتیجه‌گیری‌های روشنی را به دنبال دارد. نقش آزمایشگاه در بسیاری از مشاهدات، مؤثر و اساسی است. در درس تاریخ، به آن صورتی که در رشته‌های دیگر وجود دارد، آزمایشگاه نداریم. تاریخ وصف و بیان و بررسی وقایع است و نمی‌توان آن‌ها را به طور مستقیم مشاهده کرد. در این رابطه همواره کوشش شده است تا با استفاده از موزه‌ها، مولاژها، نقشه‌ها، آثار تاریخی و... تا حدودی این کمبود برطرف شود.

براساس مقایسه‌ی مشاهده‌ی کمی و مشاهده‌ی کیفی می‌توان

گفت:

در سال‌های اخیر، استفاده از الگوهای فعال تدریس در راستای آموزش مهارت‌ها، شیوه‌ی تفکر و چگونگی یادگیری به دانش‌آموزان و در نتیجه، افزایش انگیزه در آنان، مورد توجه و تأکید قرار گرفته است. این الگوها، نقش مؤثری در افزایش توانایی‌های خودآموزی و نیز استفاده‌ی درست از دانش و اطلاعات کسب شده در فراگیران ایفا می‌کنند. الگوهای تدریس بر مبنای مشاهده و طرح و اجرای درس براساس آن را می‌توان به عنوان نمونه‌ای از چنین الگوهایی، مورد توجه و تجربه قرار داد.

مشاهده و انواع آن

مجموعه‌ی اطلاعات و آگاهی‌های انسان که از طریق حواس پنج‌گانه کسب می‌شود، مشاهده نام دارد. مشاهده مقیاس مستقیمی از رفتار فراهم می‌آورد و بنابراین می‌تواند از پدیده‌ی تحت بررسی شواهد عینی ارائه کند. هم‌چنین، این امکان را فراهم می‌سازد که رفتار را دریافت و آن را مورد سنجش قرار دهیم.

روش‌های مشاهده براساس رویکردهای کمی و کیفی شکل

کاربرد مشاهده‌ی مستقیم در آموزش تاریخ

نازنین موفق

سرگروه تاریخ شهرستان‌های استان تهران

● در مشاهده کمی و با کاربرد اعداد، متغیرهای مورد مشاهده و روش های مشاهده آن ها، به صورت روشن تعیین و تعریف شده اند. مشاهده و اندازه گیری کمی موجب تسهیل مقایسه ی بین پدیده ها و مشاهده پذیرها می شود.

● در مشاهده ی کیفی مشاهده گر می کوشد، با یک گزارش، متنی داستان گونه و با بیان آشکار و قاطع، ویژگی های یک پدیده و یا یک مشاهده پذیر را نشان دهد و آن ها را تجزیه و تحلیل کند. مشاهده ی کیفی امکان بررسی عمیق تر را فراهم می سازد و اجازه می دهد پرسش هایی مطرح شوند که قابل کمی سازی نیستند. بررسی های کیفی از بررسی های کمی جذاب تر و خواندنی ترند. از نظر تاریخی، خاستگاه کاربرد روش های کیفی به تاریخ نویسان یونان باستان، مانند هرودوت و جهانگردانی مانند مارکوپولو بازمی گردد. روش های کیفی به شکل نوین آن، نخستین بار در پژوهش های میدانی قوم نگاری (انسان شناسی و جامعه شناسی) به کار گرفته شده اند.

مشاهده و مشاهده پذیرها در درس تاریخ

به گونه ی کلی، پدیده های تاریخی ریشه در واقعیت های اجتماعی دارند. بنابراین، تمامی فعالیت های فرهنگی، اجتماعی، سیاسی، اقتصادی، شیوه های حکومت، جنگ ها و اثرات آن ها، ساخت و ساز و عمران و آبادی که توسط مردم و حکومت ها در دوران های گذشته و معاصر انجام گرفته اند و می گیرند، مشاهده پذیرهایی را خلق می کنند که می توان با مشاهده ی آن ها از

علت ها، چگونگی ها و روند تغییرات آگاهی پیدا کرد. دامنه ی وسیعی از مشاهده پذیرها را می توانیم در درس تاریخ داشته باشیم که به طور خلاصه عبارت اند از:

● دست ساخته ها: مصنوعات به جامانده (سکه، ظروف، و...) اینه، آثار معماری، کتیبه ها، راه ها و جاده ها، مراکز علمی و فرهنگی، نقشه ها، و...

● ساختارهای اجتماعی: طبقات اجتماعی (اشراف، کارگران و کشاورزان)، تقسیم ثروت، جایگاه زنان، و...

● شیوه های حکومتی: استبدادی، دموکراسی، و...

● مهاجرت، و تغییرات مکانی و قومی

● جنگ ها و فتوحات: انتقال و گسترش تمدن ها، و نابودی و پایان تمدن ها

● تبلیغات و رسانه ها: شیوه های بسیج کردن مردم، اثرات نطق های تاریخی، جلب نظر مردم برای انجام تصمیم گیری های مهم، شیوه ی نگارش پدیده های تاریخی، و...

جنبه ی کیفی مشاهده پذیرها در درس تاریخ بیشتر و مهم تر از جنبه ی کمی آن هاست و در انتخاب شیوه ی طرح سؤال به منظور به کارگیری مهارت مشاهده در درس تاریخ، باید به این امر توجه داشت.

سطوح متفاوت مشاهده کردن در درس تاریخ

در جدول زیر، سطوح متفاوت مشاهده کردن در درس تاریخ نشان داده شده است.

ترتیب	اقدام	نتیجه ی مورد انتظار برای ارزیابی
۱	مشاهده ی ساده یا سطحی (ظاهری)	بیان آن چه که می بیند؛ مانند رنگ، شکل، نقش و... هم چنین مانند ظاهر یک سکه یا یک بنای قدیمی
۲	مشاهده ی تشخیصی (یا تکمیلی ۱)	بیان مشخصات با استفاده از برخی وسایل و ابزار؛ مانند وزن، حجم، جنس، قدمت، نوع، سطح و ابعاد
۳	مشاهده ی مفهومی (محتوایی)	بیان مفهوم هر یک از اجزای آن چه مشاهده شده است؛ مانند برگ زیتون روی سکه، یا شمشیر (قدرت) و ترازو (عدالت) روی اسکناس (نقش ها نماد چه چیزی هستند؟)
۴	مشاهده ی مفهومی کامل شده (تکمیلی ۲)	بیان ارتباط و رابطه ی بین اجزا و بین مفاهیم آن ها؛ مانند نقش های متفاوت روی یک اسکناس و ارتباط مفهومی بین آن ها
۵	مشاهده ی تحلیلی	بیان تحلیلی پیام و رسالتی که در نتیجه ی ارتباط بین اجزا می تواند وجود داشته باشد؛ مانند پیامی که تصاویر یک اسکناس می تواند بدهد
۶	مشاهده ی تحلیلی کامل شده (تکمیلی ۳)	بیان تجزیه و تحلیل کامل در رابطه با کیفیت ویژگی یا پیام، و نتیجه گیری کردن و پی بردن به شرایط اجتماعی و تاریخی ایجاد آن؛ مانند این که سنگ نبشته های تخت جمشید، چگونگی ساختار اداری و مالی هخامنشیان را نتیجه می دهد

سطوح مقدماتی کمی

سطوح میانی کیفی ۱

سطوح پیشرفته ی کیفی ۲